

Wstęp

Niedawno świętowane 160- i 165-lecie powołania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk¹, jako zasłużonej dla Poznania i Wielkopolski placówki, stały się przyczynkiem do ponownego spojrzenia na jej różnorodną działalność w przeszłości oraz sytuację współczesną, wpisaną w ukształtowaną na początku XX wieku bryłę budynku oraz urbanistyczny kontekst. PTPN ma bogatą bibliografię wybitnych autorów, liczne opracowania, a niniejszy tekst ukazujący się w serii „Zabytki Poznania” jest przedstawieniem aspektu architektoniczno-urbanistycznego siedziby Towarzystwa oraz działalności wspianiałych, odpowiedzialnych, pełnych determinacji ludzi tworzących tę instytucję. Może stanowić też ważne dopełnienie wystaw, konferencji i publikacji, które towarzyszyły rocznicowym obchodom.

Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk powstało w 1857 roku jako polski organ naukowy w sytuacji, gdy uczelnie wyższe i instytucje kultury były pozbawione możliwości działania w trudnych okolicznościach politycznych

Fragment elewacji gmachu frontowego Poznańskiego Towarzystwa
Przyjaciół Nauk widziany od placu Cyryła Ratajskiego,
fot. Piotr Skórnicki, 2022

POBODITE
TOMARSKO
PRISTAVNO

zaboru pruskiego². Jego powstanie i wymagające wysiłku organizacyjnego i finansowego istnienie było możliwe dzięki zaangażowaniu kilku pokoleń wielkopolskich pasjonatów i organiczników, ludzi wykształconych³, majątnych, towarzysko obytych i ustosunkowanych, oraz hojności wielkopolskiego społeczeństwa. Towarzystwo od początku funkcjonowało na podstawie statutu, w którym zapisano strukturę, cele i zasady jego działania. W dziejach Towarzystwa było ich dwadzieścia pięć, jednakże najważniejszymi są trzy: pierwszy, konstytucyjny z 1857 roku, kolejny przystosowujący do funkcjonowania w odrodzonym państwie z 1923 roku oraz statut z roku 1947, w którym najistotniejsze były zmiany dotyczące statusu jego członków⁴. Wyznały one przełomowe momenty związane z przekształceniami ze „stowarzyszenia miłośników nauki w dobie zaboru pruskiego i Towarzystwa półakademickiego w okresie międzywojennym [...], w Towarzystwo zrzeszające wyłącznie przedstawicieli nauki”⁵ po 1947 roku. Statuty ewoluowały i dostosowywały strukturę i działanie TPN do realiów życia naukowego i politycznego w danym okresie.

Od początku istnienia Towarzystwa jego sytuacja lokalowa była niestabilna i dopiero po siedemnastu latach zdołano zbudować pierwszy własny gmach, który z czasem stał się autentycznym „przybytkiem nauk i sztuk pięknych”⁶. Jego budowa przebiegała etapami, od 1872 do 1909 roku, czyli przez prawie 40 lat, później prowadzono remonty utrzymujące obiekt, modernizacje i adaptacje wnętrz. Dla lepszej przejrzystości tekstu w części architektoniczno-budowlanej przyjęto tradycyjne podziały historyczne, na które zostały nałożone tzw. epoki budowlane⁷ – trzy w okresie zaboru pruskiego oraz dwie „epoki remontowo-budowlane” po 1945 roku.

Fasada gmachu frontowego od ulicy Seweryna Mielżyńskiego 27/29 powstałego w latach 1907–1909 autorstwa architekta Rogera Sławskiego, fot. Piotr Skórnicki, 2023

Nowy gmach usytuowany przy ówczesnej Mühlenstrasse (obecnie Seweryna Mielżyńskiego) był pierwszym, który przełamał skalę tego fragmentu miasta ze skromną zabudową pamiętającą lata czterdzieste XIX wieku oraz dominującą funkcją mieszkalną. Obecny gmach PTPN jest materialnym świadkiem przeszłości, co widać w nawarstwieniach, rozbudowach, przekształceniach, adaptacjach, ale też wyburzeniach, również tych intencjonalnych związanych między innymi z dewastacją wystroju wnętrza podczas niemieckiej okupacji. Modernizacje powojenne również wprowadzały zmiany wynikające z dostosowywania do aktualnych potrzeb i standardów, a także z przywracania dawnej estetyki.

Tekst o architekturze budynku był trudny do zredagowania ze względu na skąpe przyczynkarskie informacje o jego architekturze, a w szczególności wyglądzie wnętrza i rozplanowaniu funkcji. Dostępna literatura i źródła są ubogie w ikonografię, brakuje pełnej dokumentacji projektowej oraz fotografii przedstawiających dokonujące się zmiany. Wiele dokumentów należących do Towarzystwa zostało zniszczonych lub zrabowanych w czasie II wojny światowej. Dotyczyło to także wystroju i wyposażenia wnętrza oraz dziedzińca. Różne ustalenia związane z użytkowaniem pomieszczeń, rysunkowe rekonstrukcje to często efekt interpretacji planów, analiz porównawczych ocalałych fotografii oraz zwyczajnej dedukcji. Wiele mogłyby wyjaśnić badania architektoniczne i odkrywki. Problem dalszych dociekań jest otwarty i wymaga podjęcia poszukiwań także w berlińskich archiwach. Bogatą historię instytucji istniejącej już przeszło półtora wieku, która miała i ma wiele zasług, trudno zawrzeć w niewielkim opracowaniu. Zatem niech Czytelnik wybaczy pominięcie wielu wątków z dziejów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk⁸. Części dotyczące architektury przygotowała Gabriela Klause, a fragmenty dotyczące historii – Dobrosława Gucia.

Dziedziniec PTPN, fot. Piotr Skórnicki, 2022

